

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ
Кафедра Реставрації та експертизи творів мистецтва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

з науково-педагогічної роботи

Марина ТОКАР

«25» жовтня 2025р.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

До проведення практичних занять

з дисципліни «Експертиза творів живопису» на тему

Мистецтвознавче дослідження

об'єктів нумізматики та фалеристики

рівень вищої освіти перший(бакалаврський)
перший(бакалаврський) / другий (магістерський) / третій (освітньо-науковий)
галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки
спеціальність В4 Образотворче мистецтво та реставрація
спеціалізація В4.02 Реставрація
освітня програма Реставрація та експертиза творів мистецтва
факультет Образотворче мистецтво

ХДАДМ 2025

Методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни
Експертиза творів живопису для здобувачів вищої освіти 3 курсу першого
(бакалаврського) рівня зі спеціальності В4 Образотворче мистецтво та
реставрація спеціалізації, В4.02 Реставрація, ОПП Реставрація та експертиза
творів мистецтва

Розробник: _____ Анатолий ДОЛУДА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Методичні рекомендації розроблені кафедрою реставрації та експертизи
творів мистецтва та затверджені метод радою ХДАДМ протокол від

«30» серпня 2025 року № 1

Завідувач кафедри _____ Вячеслав ШУЛКА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Гарант освітньої програми _____ Наталія АНТОНЕНКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензенти:

Вікторія БОГДАНОВА-НАЙДЕНКО, докторка філософії, завідувачка кафедри
ТІМ ХДАДМ _____
(підпис)

Дарина СОКОЛОВА-БЕСЕДІНА, докторка філософії, художниця-
реставраторка ХХМ 117:10101

(підпис)

УЗГОДЖЕНО

Декан факультету ОМ _____ Ольга ІВАЩЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Методичною радою ХДАДМ

Протокол від «25» листопада 2025 року № 25-05

Вступ

1. Аналіз сучасних літературних джерел з питань дослідження об'єктів нумізматики та фалеристики, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення.
2. Аналіз та узагальнення практики досліджень об'єктів нумізматики та фалеристики.
3. Словник понять та термінів, що використовуються при дослідженні предметів фалеристики та нумізматики, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення.
4. Визначення типових класифікаційних ознак та критеріїв об'єктів нумізматики та фалеристики, за якими вони належать до культурних цінностей.
5. Перелік ознак (неавтентичності) несправжностей об'єктів нумізматики та фалеристики, що зустрічаються при виконанні мистецтвознавчих досліджень.
6. Визначення вартості об'єктів нумізматики та фалеристики, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення.
7. Перелік рекомендованої літератури

ВСТУП

Мета — підготовка матеріалів по засвоєнню теоретичних знань студентів по практичному виконанню експертних досліджень предметів нумізматики та фалеристики з питань визначення їх автентичності (справжності) та належності до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення.

Проблемами, що підлягають вирішенню, є визначення типових класифікаційних ознак об'єктів, за якими вони належать до культурних цінностей, створення методичних рекомендацій по дослідженню та визначенню їх вартості.

Предметом дослідження є критерії справжності та класифікаційні ознаки об'єктів, за якими вони належать до культурних цінностей (залежність визначення культурними цінностями об'єктів мистецтвознавчих експертиз від критеріїв справжностей та класифікаційних ознак).

Об'єктом досліджень є предмети нумізматики та фалеристики. Їх кількість в світі незліченна, тому зупинятись на багатьох напрямках неможливо. Робота присвячена предметам, що окреслені межами побутування на теренах нашої держави та які є основними об'єктами сучасних мистецтвознавчих експертиз.

Кінцевою метою даної роботи є оволодіння умінням проводити дослідження предметів нумізматики та фалеристики при вирішенні питання про належність їх до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення. Проблемами, що підлягають вирішенню, є неоднозначність та розходження у визначенні типових класифікаційних ознак предметів, методик їх оцінки.

У мистецтвознавчій експертизі, що містить аналіз предметів нумізматики та фалеристики при вирішенні питання про належність їх до

культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення, неприпустима невизначеність у тлумаченні спеціальної термінології та класифікаційних ознак вказаної продукції.

Основні завдання даної роботи є наступними:

- підбір та аналіз існуючої літератури з питань дослідження предметів нумізматики та фалеристики при вирішенні питання про належність їх до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення;

- визначення предмета, об'єкта мистецтвознавчої експертизи предметів нумізматики та фалеристики при вирішенні питання про належність їх до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення;

- засвоєння типових класифікаційних ознак предметів нумізматики та фалеристики при вирішенні питання про належність їх до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення;

- визначення етапів проведення дослідження об'єктів експертиз щодо приналежності їх до культурних цінностей;

Результатом дослідної роботи є висновок дослідження предметів нумізматики та фалеристики при вирішенні питань автентичності та належності їх до культурних цінностей, що мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення.

1. Аналіз сучасних літературних джерел з питань дослідження об'єктів нумізматики та фалеристики, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення.

Згідно закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» предмети фалеристики та нумізматики належать до культурних цінностей в разі належності їх до історичних подій або постатей та коли вони є рідкісними.

Якщо перша ознака не викликає труднощів в її визначенні, то друга – в значній мірі суб'єктивна, особливо для предметів фалеристики. Крім того, ознака щодо належності предметів до історичних подій або постатей не залежить від того, чи є вони справжніми, чи ні. Аналіз сучасних літературних джерел з питань дослідження об'єктів нумізматики та фалеристики за ознакою щодо їх рідкості показав, що предмети російської нумізматики XIX-XX століть можливо визначити за каталогами Петрова, Гіля, Узденікова, Сєверіна, Брекке, Конрос та ін.. Недоліком цих каталогів є відсутність єдиної методики по визначенню рідкості предметів, що в значних випадках призводить до неспівпадіння висновків у різних експертів. Крім того, вони складені за матеріалами російського або європейського антикварних ринків без урахування сучасного стану українського антикварного ринку. Отже, в сучасних судово-мистецтвознавчих дослідженнях немає чітко визначених об'єктивних критеріїв віднесення предметів фалеристики та нумізматики до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення.

Перед визначенням критерію рідкості предметів нумізматики та фалеристики встановлюється їх автентичність. Якщо предмет не автентичний, то критерій рідкості втрачає значення.

На сучасному антикварному ринку існує проблема, пов'язана з великою кількістю сучасних підробок, або несправжностей (неавтентичності) предметів нумізматики та фалеристики. Кількість несправжностей предметів прямо пропорційна їх рідкості на антикварному ринку України. З цих чинників вирішення питання

автентичності предмету в судово-мистецтвознавчій експертизі є першочерговою проблемою.

Аналіз літературних джерел показав, що підробки рідкісних предметів нумізматики та фалеристики існували і в далекому минулому. Монети підробляли в усі часи: одні в збиток казні, інші – колекціонерам. Їх так і поділяють на дві категорії: історичні та антикварні. Перші вироблялись фальшивомонетниками, щоб запустити їх в обіг, та були великою головною біллю для керівництва всіх країн, що мали свою емісію. Другі виготовлялись та виготовляються в величезних масштабах для збуту колекціонерам. В низці випадків це перевело їх в розряд антикваріату з досить великою вартісною оцінкою та додало проблем судово-мистецтвознавчій експертизі. Відрізнити справжню монету від підробки, часом, дуже складно. Навіть в музейних колекціях допускається до 10% фальшивих монет. Такою ж проблемою є і сучасні новороби монет, тобто сучасні вироби, але карбовані автентичними штемпелями. Новороб (новоробна монета, новоробний відтиск, ново штемпельна монета) – нумізматичний термін, специфічна підробна монета, що карбувалася на державному монетному дворі старими, часто підгравірованими або ново різаними штемпелями, а також штемпелями різних моделей. Новороби карбували пізніше дати, вказаної на штемпелі, але інколи даті навіть не відповідав монетний тип. Їх карбували з 1730-х (початок близько 1738 року, розквіт – при Катерині II) по 1890 рік в Санкт-Петербурзі, Катеринбурзі, Варшаві, Москві, Сузуні за наказами приватних осіб та офіційних організацій.

На сьогоднішній день існують такі технології виготовлення несправжніх (не автентичних) предметів нумізматики та фалеристики:

- Методом литва;
- Методом гальванопластики;
- Шляхом створення нових штемпелів;

- Гравірування вручну з метою переробки;
- Комбіновані способи.

Виготовлення несправжніх (не автентичних) предметів методом литва є найбільш поширеним та розподіляється у відповідності до існуючих способів литва. Здавна неавтентичні монети відливались в так звані земляні форми, де в якості формовочної суміші вживались пісчано-глинисті складові, потім гіпс і т.п. Формування виконувалось в металеві роз'ємні опоки. Характерною особливістю отриманих таким способом заготовок є наявність слідів роз'єму, що є характерною ознакою не автентичності. Також слід назвати поширені способи литва не автентичних предметів, але з більш високою якістю, як литво по моделям, що виплавляються (воскове), центробіжний спосіб, спосіб литва під тиском, т.і. Характерною особливістю отриманих таким способом заготовок є наявність слідів відтину ливника, що є характерною ознакою не автентичності. Крім того, на відлитій монеті видно раковини, що не мають нічого спільного з корозією, — вони є наслідком недосконалості метода литва. Ці раковини органічно вписуються в поле монети.

Зображення на литих монетах мають згладжувати, плавність обрису. При значнім окисленні таку монету важко визначити. Ступінь враження залежить від кількості домішок в металі — більше домішок, більше ступінь руйнації монети. Це стосується як міді, так і срібла. Золота монета найбільш захищена від зовнішнього впливу, має тільки механічні ушкодження — потертості, подряпини та сліди зубів.

Якщо в монеті мало сторонніх домішок, на її поверхні виникає не корозійна кірка, а благородна іржа — патина. Вона може мати чорний, коричневий або зелений колір з відливом. Патина надійно захищає монету.

Метод гальванопластики припускає виготовлення неавтентичних предметів методом електролізу окремо двох сторін, які потім з'єднуються.

Наявність лінії з'єднання є характерною їх особливістю.

При карбуванні монет новоствореними штемпелями не автентичність виявляється за змістом та графічними особливостями зображення, що завжди помітно при співставленні оригінального та новоствореного.

Гравірування вручну з метою переробки вживається коли необхідно змінити на предметі деякі незначні деталі, але які значно змінюють його статус в сторону підвищення, наприклад, зміна року карбування з «1871» на «1877».

Аналіз технології та способи її втілення для отримання не автентичних (несправжніх) предметів нумізматики та фалеристики, виготовлені за кожним із цих способів, мають свої особливості, визначення яких і є предметом досліджень судового експерта.

2. Аналіз та узагальнення практики досліджень об'єктів нумізматики та фалеристики

Мистецтвознавча експертиза предметів нумізматики та фалеристики вирішує наступні питання:

- Чи є представлений на дослідження предмет автентичним, чи несправжнім?
- В який час виготовлено наданий на дослідження предмет?
- Чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення?
- Яка вартість наданого на дослідження предмету?

Які б питання і в якій би послідовності вони не ставились, вирішення їх та подальша спрямованість завжди залежала від результату дослідження по першому питанню про автентичність предмета.

Дослідження автентичності предмета вирішувалось в наступній послідовності:

- за результатами візуальних досліджень шляхом порівнянь змісту і графічних особливостей зображення визначалась відповідність їх відомим зразкам;
- за допомогою мікроскопу при збільшенні від 5 до 100 разів визначались технологічні особливості виготовлення (карбування, литво, різблення, гравірування т.і.);
- За допомогою фізико-хімічних методів дослідження визначались їх властивості (вага, розмір, хімічний склад, питома вага матеріалу та ін.) та встановлювалась відповідність їх відомим зразкам;
- Металознавчі дослідження (макро та мікроструктура, відповідність складу сплаву стандартам);
- Аналіз результатів дослідження та вирішення питання про автентичність предмету.

В переважній більшості випадків для вирішення питання автентичності було достатньо перших двох напрямків і тільки в незначній кількості особливо складних випадках використано було інші напрямки, коли для виготовлення несправжніх предметів були використані сучасні комп'ютерні технології.

Мистецтвознавча експертиза об'єктів, що надаються на дослідження, проводиться на основі їх візуального обстеження, вивчення і аналізу довідкової літератури та інформаційних джерел, з урахуванням технічних характеристик та визначеного елементного складу представленого матеріалу (вага, діаметр, товщина гурту, метал, проба та т.п.). В процесі дослідження визначаються атрибутивні ознаки, ступінь рідкості, стан збереженості, культурна цінність та вартість.

Автентичність (оригінальність) досліджуваних об'єктів встановлюється на підставі вивчення їх матеріально-предметних структур, техніко-технологічного дослідження, порівняльного, художньо-стилістичного і геральдичного аналізів та аналізу наявних на

поверхнях об'єктів позначень та написів.

Стан монет визначається за градацією збереженості та з урахуванням категорій їх фізичного стану (особливості технології карбування монет та ступінь їх фізичної збереженості – F, VF, XF, UNC, PROOF).

Ступінь рідкості монет визначається за рейтингом, наведеним у каталогах-визначниках (Краузе, Біткін).

Визначення ринкової вартості нумізматичного матеріалу проводиться відповідно до Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» порівняльним методом, який ґрунтується на маркетингових дослідженнях та аналізі цін продажу (пропозицій) на подібні зразки на провідних аукціонах України та світу та каталогах-визначниках.

Типовим прикладом встановлення автентичності предметів фалеристики є випадок дослідження двох орденів, що належать до нагородної системи СРСР - «За службу Родине в вооружённых силах СССР» 2 та 3 ступенів (рис.1,2).

РИС.1,2

З каталожних даних відомо, що орден «За службу Родине в ВС СССР» 1 ступеня уявляє собою випуклу восьми кінечну зірку. Кінці її у вигляді позолочених променів, що розходяться від центру та чергуються з гладкими кінцівками, які вкриті блакитною емаллю та окантованим по

контуру позолоченим обідком. На гладких кінцях зірки – позолочені частини двох схрещених ракет. Розміри ордену між протилежними гладкими кінцями зірки 65 мм, а поміж променистими – 58 мм. В центрі ордену на вінках із дубового листа – позолочена п'ятикінецьна зірочка. Вона окаймлена білим емалевим пояском з написом «За службу Родине в ВС СССР» та зображенням серпа і молота внизу. Обідки паска позолочені. Зірочка та поясок накладені на срібні оксидовані крила та якір. Орден «За службу Родине в ВС СССР» 2 ступеня відрізняється від ордену 1 ступеня тим, що променисті кінці зірки та обідок паска срібні. Орден 3 ступеня – весь без позолоти. Орден «За службу Родине в ВС СССР» 1,2,3 ступенів виготовляються із срібла(рис.4,5,6)

РИС.4,5,6

Дослідженням встановлено, що розміри наданих на дослідження орденів між протилежними гладкими кінцями зірки складає 66,3...66,7 мм, а не 65 мм, як вказано в каталожних даних, що свідчить про їх невідповідність та нестабільність.

Розміри орденів між протилежними променистими кінцями зірки складають 58,5...58,8 мм, а не 58 мм, як вказано в каталожних даних, що свідчить про їх невідповідність та нестабільність.

Хімічний склад сплаву, з якого виготовлено ордени, визначений на апараті «спрут», представлено на рис.7,8.

Образец: 1

Элемент	Концентрация 100 (%)	Погрешность измер-я (%)
№29: МЕДЬ	0,302	±0,07781
№47: СЕРЕБРО	45,602	±0,414885
№50: ОЛОВО	10,275	±0,243842
№82: СВИНЕЦ	21,664	±0,260264
№83: ВИСМУТ	22,157	±0,256214

рис.7

Образец: 2

Элемент	Концентрация 100 (%)	Погрешность измер-я (%)
№29: МЕДЬ	48,644	±0,335824
№47: СЕРЕБРО	24,079	±0,324431
№82: СВИНЕЦ	12,845	±0,253965
№83: ВИСМУТ	14,432	±0,260742

рис.8

Як свідчить аналіз хімічного складу представлених на дослідження предметів, він не відповідає жодному з прийнятих державними стандартами складу срібних сплавів, що діяли в СРСР на час виготовлення орденів, а саме відповідності одній із проб срібла - 750,800,875,916,960.

Позолота на обідку гладких променів виконана так званим безціаністим золоченням, що надало більш червонуватого відтінку позолоті за рахунок атомів заліза, що міститься в складі розчину такого типу гальванічної позолоти. Крім того, край позолоти нерівний та різний за розміром (шириною) (рис.9). Вказані особливості свідчать, що технологічний процес гальванічного покриття золотом виконано із значними порушеннями.

Крім того, як видно з рис.9, на всій поверхні предмету присутнє і інше гальванічне покриття, якого в тих місцях не повинно бути та яке,

внаслідок недотримання технологічних умов підготовчих операцій, почало відставати від поверхні, що видно в верхньому лівому куті заглиблення.

рис.9

На наданих на дослідження предметах блакитна емаль на кінцях випуклої зірки з гладкими кінцівками виконана не за технологічними параметрами, прийнятими для такого роду предметів. Вона повинна бути високотемпературною та твердою (склоподібною). На досліджених предметах вона не є навіть твердою.

На орденах присутні сліди від ручної доводки інструментом поверхні та взагалі низька якість виготовлення.

Таким чином, вказані невідповідності в технології виготовлення однозначно та достатньо свідчать про ознаки несправжності наданих на дослідження двох орденів.

Загальний вигляд (зміст зображення) наданих на дослідження двох орденів співпадає з виглядом орденів, що належать до нагородної системи СРСР - «За службу Родине в вооружённых силах СССР» 2 та 3 ступенів.

Зважаючи на викладені результати досліджень можливо зробити висновок, що два ордени СССР - «За службу Родине в вооружённых силах СССР» 2 та 3 ступенів є копіями, а не оригіналами орденів.

Іншим типовим прикладом встановлення автентичності предмету є випадок дослідження предмету нумізматики, а саме предметом, що за своїми візуальними даними схожим на монету австро-угорської імперії номіналом 4 дукати 1915 року випуску(рис.10).

РИС.10

Монета номіналом 4 дукати 1915 року випуску з зображенням двоголового орла з гербом, а на зворотному боці – портретом Франца-Йосипа I за каталожними даними повинна бути виготовлена зі сплаву на основі золота 986 проби, вагою 13,964 грама. Монета належить до регулярного масового випуску, але особливістю наданої на дослідження монети є матеріал, з якого вона виготовлена. За даними рентгеноспектрального аналізу, виконаному апаратом «Спрут» з поверхні монети, хімічний склад її, що не відповідає каталожним даним, представлено в табл.(рис11,12) .

Дата съемки: 22.08.13 14:34

Элемент	Концентр-я норм. (%)	Линия	Интенсив-ть (имп/с)	Погрешность измер-я (%)
№29: МЕДЬ	87,106	Ka1	22895,91	±0,194169
№79: ЗОЛОТО	12,894	La1	567,5	±0,190876

Рис.11 Поверхня аверсу

Дата съемки: 22.08.13 15:03

Элемент	Концентр-я норм. (%)	Линия	Интенсив-ть (имп/с)	Погрешность измер-я (%)
№29: МЕДЬ	66,42	Ka1	71766,94	±0,380821
№79: ЗОЛОТО	33,58	La1	6914,9	±0,621173

Рис.12 Поверхня реверсу

Як свідчать результати вимірів та мікроскопічних досліджень, монета виконана із сплаву на основі міді, на поверхню якої гальванічним методом нанесено тонкий шар золота. Автентична монета повинна бути виготовлена із сплаву на основі золота, вміст якого складає 98,6%.

Вага монети складає 10,9 грами, що теж не співпадає з каталожними даними. Різниця в вазі складає більше 3 грамів. Таким чином, характеристики наданої на дослідження монети не співпадають з наданими в довідковій літературі. Надана на дослідження монета є сучасною сувенірною продукцією, або копією монети австро-угорської імперії.

Також характерним прикладом, що зустрічається при дослідженнях об'єктів нумізматики є випадок дослідження монети російської імперії номіналом «червонец», представлений на рис.13.

рис.13

Порівняльним аналізом графіки зображення, що карбувались на таких монетах, виявлена його невідповідність відомим зразкам. Графіка зображення на досліджуваній монеті не відповідає жодному із п'яти різновидів зображень аверса та двох різновидів реверса, що зустрічаються на монетах, період карбування яких 1701-1716 рр. Найбільш близькими по змісту, але не за графікою, є зображення,

представлені на рис. 14,15

рис.14

рис.15

Крім того, досліджуваний екземпляр карбований тавром низького художнього рівня. Отже, представлена на дослідження монета Російської імперії номіналом «чervонец» виготовлена новоствореним штемпелем та не є автентичною.

3.Словник понять та термінів, що використовуються при дослідженні предметів фалеристики та нумізматики, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення.

При складанні словника понять та термінів, що використовуються при дослідженні предметів фалеристики та нумізматики, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення, використано літературні джерела за наступними напрямками:

- мистецтвознавство;
- технологія виготовлення;
- антикваріат, аукціонна торгівля;
- музеєзнавство;
- нумізматика;
- фалеристика.

Саме слово «нумізматика» походить від латинського слова «numisma (nomisma), -atis)», яке у перекладі означає «монета». У сучасному тлумаченні термін «нумізматика» має два основних значення, а саме: 1) «наука, що вивчає старовинні монети й медалі» та 2) «зацікавлення колекціонуванням монет й медалей».

Слово ж «фалеристика» походить від латинського слова «phalerae», яке у свою чергу походить від давньогрецького слова «φάλαρα», яке має три основних значення, а саме: 1) «нащічник у шолома», 2) «металеві бляхи на узді як прикраса кінської зброї», 3) «бляха, прикраса».

У сучасній мові «фалеристика» означає: 1) «допоміжну історичну дисципліну, яка вивчає історію орденів, медалей та знаків відмінності», 2) «колекціонування нагрудних значків, знаків відмінності та жетонів».

Отже, обидва терміни («нумізматика» та «фалеристика») у сучасному лексико-семантичному контексті використовуються у двох основних типових значеннях, а саме: 1) певний розділ наукового знання, та 2) різновид колекціонування.

Об'єктами нумізматики та фалеристики виступають відповідно: 1) монети та 2) ордени, медалі, знаки відмінності, нагрудні значки, жетони, тобто предмети металевого виробництва, які мають певний символічний зміст (у зв'язку з тим, що вони самі по собі виступають функціональним еквівалентом чогось іншого).

4.Визначення типових класифікаційних ознак та критеріїв об'єктів нумізматики та фалеристики, за якими вони належать до культурних цінностей.

В НДР вперше зроблена спроба визначення типових класифікаційних ознак об'єктів нумізматики та фалеристики, за якими вони належать до культурних цінностей.

В законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» предмети фалеристики та нумізматики належать до культурних цінностей в разі належності їх до історичних подій або постатей та коли вони є рідкісними. Перша ознака, що є найбільш спірною, але і визначальною, це рідкісність. В зв'язку з тим, що вартість предмета фалеристики та нумізматики знаходиться в прямій залежності від рідкісності і є сучасним відображенням розташування його на шкалі рідкісності, то пропонується визначати належність предмета до рідкісних на антикварному ринку України за показником вартості.

Загалом, за градацією рідкісність розподіляється на:

- Не зовсім звичайна монета;
- Рідкісна монета;
- Дуже рідкісна монета;
- Надзвичайно рідкісна монета;
- Виключно рідкісна монета;
- Монета існує в єдиному екземплярі.

Аналіз літературних джерел показав, що нижній показник ринкової вартості монет російського виробництва XIX-XX століть для категорії «рідкісна монета» в залежності від складу матеріалу в середньому за 2012-2013 роки складає:

- на основі золота: не менше 58 доларів за 1 грам
- Платини: не менше 350 доларів за 1 грам
- Срібла: не менше 25 доларів за 1 грам
- Міді, нікелю, та ін.: - не менше 25 доларів за 1 грам

Таким чином, якщо розрахункова вартість 1 граму об'єкту фалеристики та нумізматики складатиме такі цифри станом на кінець 2013 року, то досліджуваний предмет належить до культурних цінностей. Тобто, критерій вартості корелює з критерієм рідкості.

Розрахункова вартість визначається як результат поділу сучасної вартості монети на антикварному ринку України на її вагу. На погляд авторів пропозиції ця методика є найбільш об'єктивною та виваженою, але разом з тим повинна пройти апробацію часом.

Слід зауважити, визначення вартості представленого на дослідження предмету виконується з урахуванням його стану збереженості, часу виготовлення, матеріалу, класифікаційних ознак, наявності реставраційних втручань і т.п. Рівень вартості монети на антикварному ринку України визначається з урахуванням наукових рекомендацій та виходячи з цін, що склалися на антикварному ринку України та цін, представлених в аукціонних каталогах, каталогах-цінниках та мережі internet на аналогічні об'єкти.

Друга класифікаційна ознака - предмети фалеристики та нумізматики належать до культурних цінностей в разі належності їх до історичних подій або постатей – визначається за свідченнями, що знаходяться в відомих літературних джерелах, або підтверджені матеріалами справи, або якимось іншим чином.

Третя класифікаційна ознака – рік випуску предмета, якому згідно з постановою повинно бути більше 50 років, тобто, досліджуваний об'єкт повинен належати до предметів антикваріату. Крім того, для предметів нумізматики додатковою умовою є те, що вони не перебувають в сучасному обігу та ніде не вживаються в якості платіжних засобів.

Отже, критерієм, за яким досліджуваний об'єкт належить до культурних цінностей, є відповідність його одній з категорій рідкості та визначеній розрахунковій вартості.

Другим критерієм належності об'єкта до культурних цінностей є наявність або відсутність свідчень про належність їх до історичних подій або постатей.

Об'єкт визнається культурною цінністю при наявності навіть одного з двох ознак - рідкості та історичної складової при відповідності визначеним критеріям.

При визначенні віку об'єкта меншим за 50 років питання приналежності його до культурних цінностей не вирішується, або він визнається таким, що не належить до культурних цінностей.

5. Перелік ознак (неавтентичності) несправжностей об'єктів нумізматики та фалеристики, що зустрічаються при виконанні мистецтвознавчих досліджень

Як показав аналіз практики судово-мистецтвознавчих досліджень за останні десять років, об'єктами яких були і окремі предмети, і великі зібрання, перед вирішенням будь-яких питань перш за все необхідно вирішити питання про автентичність (справжність) досліджуваного предмету.

Для одержання не автентичної (підробної) монети, яка б не відрізнялась від автентичної (оригіналу) необхідно було б повторити всі технологічні переходи монетного переділу від особливостей плавки до

специфіки фінішного тиснення, але це практично неможливо. З цього необхідно виходити при виявленні відмінностей від оригіналу.

Дослідження виконуються шляхом порівнянь характеристик предмету, отриманих шляхом їх дослідження та порівняння із свідченнями, що є в довідковій літературі. При невідповідності характеристик предмета з каталожними (довідковими) даними предмет вважається несправжнім (неавтентичним).

До цих характеристик, невідповідність яких є ознаками несправжності (не автентичності) досліджуваних предметів належить:

- графіка та зміст зображення (сутність та особливості)
- технологія виготовлення (карбування, литво, гальванопластика, гальваностегія, гравірування, комбіновані способи), кожній з яких притамані свої особливості, що відображаються на зовнішньому вигляді та властивостях предмету;
- фізичні параметри (розмір, вага, питома вага);
- матеріал виготовлення (хімічний склад);
- стан поверхні (мікроструктура, макроструктура, наявність та якість слідів обробки інструментом, присутність, походження та якість патини – новоутворень на поверхні, наслідків побутування т.і.);

В разі дослідження предметів фалеристики з дорогоцінних металів додатково визначається:

- наявність/відсутність тавра, що підтверджує пробу. Якщо відбиток тавра(часто-густо набір тавр) повинен бути, то перш за все визначається його автентичність за показниками таємних знаків справжності, які докладно представлені в спеціальній літературі.

- спосіб зборки. Чим складніший предмет фалеристики за конструкцією, тим важче дотриматись всіх особливостей і послідовності технологічних операцій, а це майже неможливо.

В разі предметів нумізматики визначається:

– спосіб виготовлення та особливості гурта. Ця ознака є визначальною при дослідженні новоробів старовинних монет, виготовлених автентичними штампами на монетних дворах в сучасності.

6. Визначення вартості об'єктів нумізматики та фалеристики, які належать до культурних цінностей, що мають історичне, наукове та художнє значення.

Задля оптимізації процесу проведення досліджень об'єктів нумізматики та фалеристики існує потреба у визначенні основних термінів та понять, які мають експертне та дослідницьке значення.

Вказаними поняттями у контексті нашої роботи виступають наступні, а саме: 1) фалеристика; 2) нумізматика; 3) судова експертиза; 4) дослідження; 5) об'єкти дослідження.

Виходячи з експертної практики та вивчення спеціальної літератури, запропоновано наступні визначення зазначених понять, а саме:

Нумізматика – це розділ історичного знання, присвячений вивченню старовинних монет та медалей. Фалеристика – це розділ історичного знання, присвячений вивченню історії орденів, медалей та знаків відмінності.

Судова експертиза – це «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства» (відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»).

Дослідження – це ретельне обстежування кого-, чого-небудь для встановлення чогось.

Об'єкти дослідження – це предмети, відносно яких проводиться дослідження.

Об'єкти нумізматики та фалеристики – це монети та ордени, медалі, знаки відмінності, нагрудні значки, жетони, тобто предмети металевого виробництва, які мають певний символічний зміст (у зв'язку з тим, що вони самі по собі виступають функціональним еквівалентом чогось іншого).

Таким чином, встановлено, що обидва терміни («нумізматика» та «фалеристика») у сучасному лексико-семантичному контексті використовуються у двох основних типових значеннях, а саме: а) певний розділ наукового знання, та б) різновид колекціонування, і саме у другому сенсі вони і вживаються під час проведення відповідних експертиз та експертних досліджень;

Правдивість кінцевих висновків полягає в об'єктивному та змістовному відображенню в ньому тих фактів які були встановлені в результаті досліджень.

Вартість предмету визначається на підставі законів антикварного ринку і його тенденцій в ціноутворенні на ньому за останні роки. Визначення вартості представленого на дослідження предмету виконується з урахуванням його стану збереженості, часу виготовлення, матеріалу, класифікаційних ознак, наявності реставраційних втручань і т.п. Рівень вартості визначається з урахуванням наукових рекомендацій та виходячи з цін, що склалися на антикварному ринку України та цін, представлених в аукціонних каталогах і каталогах - цінниках, що регулярно друкуються, як наприклад.

Питання.

1. Невідповідність яких характеристик є ознаками несправжності (не автентичності) досліджуваних предметів ?

2. Які технології виготовлення несправжніх (не автентичних) предметів нумізматики та фалеристики існують на сьогоднішній день?
3. З урахуванням яких параметрів виконується визначення вартості представленого на дослідження предмету?
4. За якими ознаками визначено належність об'єктів нумізматики до культурних цінностей в законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» ?
5. Що додатково визначається в разі дослідження предметів фалеристики з дорогоцінних металів?
6. Що додатково визначається в разі дослідження предметів нумізматики з дорогоцінних металів?
7. Що є об'єктами нумізматики та фалеристики ?

7.Перелік рекомендованої літератури

1. Зварич В.В. Нумізматика : довідник / В.В. Зварич, Р.М. Шуст. – Тернопіль, 1998.
2. Тхоржевський Р.Й. Нариси історії грошей в Україні (з давніх часів до сучасності) : навч. посібник / Р.Й. Тхоржевський; Тернопільська акад. нар. госп-ва; НДЦ історії грошей. – Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 1999. - 237 с.: іл.
3. Українська нумізматика і боністика : науково-популярний історико-культурологічний часопис. (Періодичне видання).
4. Швець В.Є. Каталог українських грошей від 1917 року / В.Є. Швець. – Львів, 2000.
5. Klimek Z. Ceny monet polskich 1506-1795 / Z. Klimek. – Gdansk, 2001.

6. Kopitzky E. Illustrowany skorowidz peniandze polskich i z Poskiem zwiazany.

7. Kowalski M. Vademecum kolekcjonera monet i banknotow polskich /M. Kowalski. – Wroclaw, 1980.

8. Долуда, А.О. Судово-мистецтвознавча експертиза / А.О. Долуда // Матеріали Наукової конференції професорсько - викладацького складу ХДАДМ за підсумками роботи у 2006-2007 н. р., м. Харків, ХДАДМ, 16-19 травня 2007 р. – 3с.

9. Долуда, А.О. Судово-мистецтвознавча експертиза предметів нумізматики та фалеристики / А.О. Долуда // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл.проф. М.С. Бокаріуса. Харків, листопад 2013 р. – Х.: Право, 2013, – 192 с.

Перелік посилань:

1. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» № 1068 – ХІУ.
2. Sewerin H.M. The Silwer Coinage of Imperial Russia 1682 to 1917. – Basle, 1965.
3. Brekke B.F. The Copper Coinage of Imperial Russia 1700 - 1917. – Malmo, 1977.
4. Chester L. Krause and Clifford Misler / Standard catalog of World coins.
5. Зварич В.В. Нумізматичний словник. – Львів: ВЛУ, 1972
6. Х.Фенглер, Г.Гіроу, В.Уінгер. - Словник нумізмата. –
7. Індутний В.В. та ін. Оцінка культурних цінностей.- Київ: тов”аякс прінт”, 2006.

8. Експертиза цінності документальних пам'яток./авт.-укладач І.Я.Лосієвський – Х.: Сага,2013. -213с.
9. Закон України «Про судову експертизу» № 4038-ХІІ від 25.02.1994 зі змін. та доп. // ВВР. – 2005. – № 1. – Ст. 14.
10. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз затв. : Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (в редакції наказів МЮ України : № 144/5 від 30.12.2004, № 59/5 від 10.06.2005, № 126/5 від 29.12.2006, № 11981/5 від 15.07.2008, № 965/5 від 01.06.09) // ОВУ. – 2009. – № 44. – Ст. 1488.